

1. Noël Flamand (trad.)
2. Es ist ein Ros entsprungen
3. O zalig, heilig Bethlehem
4. Alma Redemptoris Mater
5. Wachet auf, ruft uns die Stimme
6. In dir ist Freude
7. In dulci Jubilo
8. Maria durch ein Dornwald ging (trad.)
9. Les Bergeries (Rondeau)
10. Pastorale
11. Deux Noël's
12. O Heilige Nacht
13. Pastorale
14. Wie schön leucht't uns der Morgenstern
15. Brich an, o schönes Morgenlicht

Michaël Praetorius
Guilelmus Messaus
Guillaume Dufay
Johann Seb. Bach
Giovanni Gastoldi
Johann Seb. Bach

Francois Couperin
Dominico Zipoli
César Franck
Franz Liszt
Johann Seb. Bach
Max Reger
Johann Seb. Bach

Klaas Hoek (1949) studeerde onder andere orgel bij Kamiel d'Hooghe te Maastricht. Was prijswinnaar van het Internationaal Gaudeamus Concours voor uitvoerders van nieuwe muziek.

Klaas Hoek heeft zich, naast het orgel, toegelegd op het spelen van nieuwe en oude muziek op het harmonium. Hij speelt in diverse ensembles en vormt een vast duo met stemkunstenares Greetje Bijma.

Hij heeft een kleine verzameling zeer exclusieve druk- en zuigwindharmoniums, die voor concerten en cd-opnames gebruikt worden.

Klaas Hoek Harmonium

O Heilige Nacht - Advent- en kerstmuziek

Toelichting

Centraal in deze CD met advents- en kerstmuziek staat “O heilige Nacht!”, een kort symfonisch gedicht, van Franz Liszt (1811 – 1886). “O heilige Nacht!” is het tweede deel uit de bundel “Weihenachtsbaum,” geschreven tussen 1874 en 1880. De melodie ervan is ontleend aan een oud, gelijknamig kerstlied. “Weihenachtsbaum” bestaat uit twaalf korte composities waarvan de eerste vier geschreven zijn voor piano of harmonium. Liszt droeg de bundel op aan zijn kleinkind Daniela von Bülow.

Rondom “O heilige Nacht!” zijn composities gegroepeerd uit de advents- en kersttijd, die hierbij stilistisch aansluiten en die voor Liszt belangrijke muzikale referenties waren, zoals: volksmuziek, koraalzettingen van J.S. Bach en Praetorius, geharmoniseerd Gregoriaans, vroege polyfonie.

De muziek wordt op harmonium uitgevoerd. Liszt bezat enkele harmoniums en zelfs een vleugel met ingebouwd harmonium. Hij gebruikte ze veelvuldig, niet alleen voor zijn eigen composities maar ook voor bewerkingen van muziek van andere componisten uit andere stijlperiodes.

Bij de uitvoering van de gekozen muziek is gekozen voor een Mannborg zuigwindharmonium met een extra expressie-inrichting. Dit omdat de late muziek van Liszt sterk vocaal gedacht is en een dergelijk harmonium expressie-mogelijkheden heeft die te vergelijken zijn met die van een koor. Symfonie, vocaliteit en lyriek zijn hierbij de hoofdgedachten.

Harmonium

Rond 1800 werd door componisten, musici, instrumentbouwers intensief gezocht naar mogelijkheden om klanken uit het niets op te laten komen en te kunnen laten wegsterven, naar mogelijkheden om plotseling zeer luid of heel zacht te kunnen spelen. De zoektocht naar beweeglijkheid in klank leidt tot allerlei aanpassingen van bestaande instrumenten, zoals het orgel en de piano. Ook ontstaan nieuwe instrumen-

ten zoals de glasharmonica, het accordeon, de saxofoon, de tuba en het harmonium. De naam harmonium wordt rond 1850 steeds meer gebruikt voor een groep instrumenten met toetsen waarvan het geluid wordt voortgebracht door metalen tongen met lucht in beweging te brengen. Andere benamingen in die tijd zijn ondermeer: serafijn, orgue expressif, physharmonica.

Vanaf 1850 tot het begin van de Eerste Wereldoorlog worden miljoenen harmoniums gebouwd, vooral in Duitsland, Frankrijk, en Amerika. Na de Eerste Wereldoorlog vindt een stijlverandering plaats in de Westerse muziek. De klank van het harmonium en de speelmogelijkheden voldoen niet aan de nieuwe eisen, integendeel: het wordt ervaren als ‘altmodisch’, als een instrument uit een voorbije tijd.

De harmoniumbouw kent twee verschillende principes: een instrument waarbij de tongen worden angeblazen (zo'n instrument heet drukwindharmonium) en een instrument waarbij de lucht langs de tongen wordt aangezogen (zuigwindharmonium). De klank van een drukwindharmonium is vol, krachtig en naar buiten gericht, de klank van een zuigwindharmonium is verfijnder maar minder luid.

Het creëren van overdruk bij drukwindharmoniums vindt evenals het creëren van

onderdruk bij zuigwindharmoniums plaats door middel van een balg (magazijnbalg) die al naar gelang het gekozen principe wordt volgeblazen of leeggezogen. Dit doet de musicus door met zijn voeten, via twee trappers, twee schepbalgen onder de magazijnbalg te bewegen; deze zijn te vergelijken met kleine smidsbalgen. Bij veel drukwindharmoniums is de magazijnbalg uit te schakelen waardoor via de trappers (via de schepbalgen) direct de lucht naar de tongen geperst kan worden. Het register waarmee deze uitschakeling gerealiseerd wordt, heet Expression. Zo is het mogelijk het volume van de klank zeer direct te beïnvloeden (weinig druk geeft een zachte klank, veel druk een luide) en is een essentieel onderdeel van het instrument. Veel drukwindharmoniums kennen deze inrichting, slechts enkele zuigwindharmoniums hebben deze mogelijkheid.

De beroemde Franse drukwindharmoniums van de firma Mustel hebben een zogenaamde 'dubbele expressie'. Daarbij kan de musicus het volume van hoog en laag (bas en discant) afzonderlijk regelen. Zeer sporadisch is dit te vinden bij zuigwindharmoniums; het op deze cd bespeelde Mannborg-harmonium beschikt erover.

De grootte van een harmonium wordt bepaald door de omvang van het klavier (het aantal toetsen) en het aantal tongen dat tot klinken kan worden gebracht. Eén rij tongen (voor elke toets één) heet 'een spel'. Een vier-spels instrument heeft dus bijvoorbeeld de mogelijkheid om per toets vier verschillende tongen tot klinken te brengen. Drukwindharmoniums zijn vooral in Frankrijk en Duitsland gebouwd, zuigwindharmoniums in Amerika en in Duitsland na ca. 1890.

Het harmonium kende drie belangrijke voedingsbodems: de salon van de gegoede burgerij, de huiskamer van de kerkelijken en de kleine kerken of de kapellen van een grote kerk.

Vanuit de salon (met name in Frankrijk en Duitsland) was er aansluiting met de nieuwe ontwikkelingen in de muziek. In de huiskamer van de kerkelijken werd de horizon veelal bepaald door de kerkmuziek. Daar stonden meestal eenvoudige instrumenten.

Ze voldeden aan de eisen die eraan gesteld werden: het spelen van een koraal en veelal eenvoudige religieuze huismuziek. In kleine kerken en in kapellen van grote kerken werd in de loop van de 19de eeuw, met name in Frankrijk, Engeland en Duitsland, regelmatig grote drukwindharmoniums geplaatst.

In Nederland was tot het midden van de 20ste eeuw met name het eenvoudige zuigwindharmonium populair en stond het in veel huiskamers. Vanaf de jaren 60 werd het vervangen door het elektronische orgel.

Vandaag de dag ontstaat er een herwaardering voor het instrument en groeit het besef dat met name de uitgebreide druk- en zuigwindinstrumenten veelzijdig en expressief zijn. De herontdekking van hun mogelijkheden voegt een belangrijke dimensie toe aan het begrip van de muziek sinds ongeveer 1800 en opent tevens boeiende mogelijkheden tot nieuwe muziek.

Dispositie Mannborg-harmonium (gebouwd in ca. 1911, serienummer:)

Sprekende registers:

Diskant (5 spel):

Waldhorn 16' - Clarinette 16' - Hobo 8 - Schalmey 8 - Melodia 8 - Flute 8 - Flute 4

Bass (6 1/5 spel):

Fagott 16 - Subbass 16 - Gamba 8 - Diapason 8 - Melodia 8 - Prestant 4 - Viola dolce 4
Cornett 2 - Aolsharfe 2

Speelhulpen:

Vox Humana - Koppel - Forte diskant - Forte bass - Prolongement - Forte expressiv diskant
Forte expressiv bass - Expression - Double expression

